

Academia Română
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București

VALEA CĂLMĂȚUIULUI ÎN NEO-ENEOLITIC

TEZĂ DE DOCTORAT

Conducător științific:

Dr. Valeriu Sîrbu

Cercetător Științific Gradul I

Student-doctorand:

Daniel Garvăn

București

2020

Cuprins

Introducere	6
I. ISTORICUL ȘI STADIUL CERCETĂRIILOR	10
II. REPERE GEOGRAFICE / HABITATUL	18
Evoluția văii Călmățuiului	20
Date privind mediul și resursele naturale	22
III. COMUNITĂȚI NEOLITICE ÎN BAZINUL CĂLMĂȚUIULUI	27
Introducere. Comunități mezolitice în nord-estul Munteniei	27
III.1. CULTURA STARČEVO-CRIȘ	29
Cultura Starčevo-Criș în Muntenia. Scurt istoric al cercetărilor.....	29
Contribuții recente la cunoașterea culturii Starčevo-Criș în nord-estul Munteniei	32
Apariția primelor comunități neolitice în nord-estul Munteniei. Căi de pătrundere	38
Răspândirea așezărilor	40
Stratigrafia așezărilor	40
Cronologia	41
Considerații generale	45
III.2. CULTURA DUDEȘTI	46
Așezările	47
- <i>Descoperirile de la Sudiți</i>	47
- <i>Descoperirile de la Pietrosu</i>	49
Elemente de cronologie	50
Considerații generale	52
III.3. CULTURA CERAMICII LINIARE	54
Săpăturile de la Sudiți - complexe arheologice	54
Habitat	56
Vasele ceramice	57
Evoluția cronologică a complexului liniar ceramic de la Sudiți	59
Considerații generale	62
IV. ENEOLITICUL PE VALEA CĂLMĂȚUIULUI	64
IV.1. CULTURA BOIAN	64
Începutul eneoliticului pe valea Călmățuiului	64

Habitatul	69
Poziționarea geografică a așezărilor	69
Dimensiuni și densitate	70
Stratigrafia și organizarea internă	72
Structuri de locuire	73
Gropi	79
Vasele ceramice	79
Faza Bolintineanu	81
Faza Giulești	82
Faza Spanțov	86
Alte obiecte din ceramică	87
Obiecte de piatră	87
Obiecte de os	88
Cuprul	89
Cronologie	89
Considerații generale	92
IV.2. CULTURA PRECUCUTENI	94
Descoperiri precucuteniene în Muntenia. O privire retrospectivă	94
Contribuții recente la cunoașterea culturii Precucuteni. Cercetări arheologice între râurile Călmățui și Râmnicu Sărat (2017-2019)	98
Habitat	100
Suprafața așezărilor	101
Stratigrafia	101
Structuri de locuire	102
Gropi	102
Vase ceramice	103
Tipuri	103
Decoruri	104
Alte obiecte de ceramică	105
Obiecte de piatră	105
Cronologie	106
Considerații generale	110
IV.3. CULTURA GUMELNIȚA	112
Date istoriografice. Terminologie	112
Habitat	116
Poziția geografică a așezărilor	117
Suprafețe și densitate	118
Stratigrafia și organizarea internă	119
Sisteme de delimitare / fortificare	120
Locuințe	121
Gropi	122

Vase ceramice	123
Ceramica gumelnițeană de pe valea Călmățuiului - notă introductivă	123
Tipuri	124
Decoruri	132
Obiecte de ceramică	134
Figurinele antropomorfe	135
Figurinele zoomorfe	137
Podoabe	137
Obiecte de piatră	138
Obiecte de os	139
Obiecte de cupru	139
Descoperiri funerare	140
Evoluția internă	141
Cronologie	142
Considerații generale	149
IV.4. SFÂRȘITUL ENEOLITICULUI PE VALEA CĂLMĂȚUIULUI	152
V. CONCLUZII	155
VI. REPERTORIUL DESCOPERIRILOR	160
ABREVIERI	190
BIBLIOGRAFIE	193
ILUSTRĂȚIE	226

Rezumat

Conturarea unei microzone culturale într-un areal de câmpie poate fi uneori un demers nejustificat, cu potențialul de a genera construcții arheologice artificiale atunci când limitele geografice sunt împinse spre trecut. Am eludat acest risc îndreptându-ne atenția spre un spațiu coerent geografic - valea unui râu.

Călmățuiul, ce reprezintă axa lucrării noastre, marchează astăzi o limită între subunitățile Câmpiei Române și este segmentat administrativ, străbătând județele Buzău și Brăila. Valea sa constituie, însă, un peisaj unitar, care credem că a fost perceput ca atare și în trecut. Desfășurându-se de-a lungul unei axe vest-est, acesta constituie o cale facilă de legătură dinspre Subcarpații Curburii și Valea Dunării.

Valea Călmățuiului este o zonă intens cercetată din punct de vedere arheologic în ultimele șapte decenii. Fiecare dintre săpăturile sistematice, sondajele sau periegezele realizate au adus noi elemente referitoare la locuirea umană în neo-eneolitic, astfel încât, astăzi, se înfățișează ca un areal preferat de comunitățile preistorice.

Excepționând descoperirile de la Sudiți, unde au fost descoperite urme de locuire atribuite culturilor Dudești, ceramicii liniare, Boian - *Bolintineanu*, spectrul cultural a fost dominat de comunitățile Boian - *Giulești* și Gumelnița.

Alte așezări cu valoare de reper sunt cele de la Largu și de la Lișcoteanca, chiar dacă rezultatele săpăturilor sistematice din deceniile 6-8 ale secolului trecut nu au beneficiat întotdeauna de o publicare adecvată. Calitatea grafică a publicațiilor și forma sumară de prezentare a datelor arheologice au putut fi compensate în aceste cazuri prin revederea vechilor materiale păstrate în colecții muzeale.

Unele dintre siturile cercetate pe valea Călmățuiului (*Însurăței - Popina I și Popina II*, *Gherăseni - Grindul Cremenea*, *Pietrosu - La Arman*) au furnizat pachete de artefacte și informații spectaculoase. Valorificate modest, acestea așteaptă încă să facă obiectul unor prezentări pe măsura conținutului.

De-a lungul timpului descoperirile de pe valea Călmățuiului au constituit părți din lucrări de doctorat (I. T. Dragomir - "Eneoliticul în sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni"; S. Pandrea - "Culturile Boian și Gumelnița în nord-estul Câmpiei Române"; A. Frînculeasa - "Epoca neolitică în nordul Munteniei"). Redescoperirea unor materiale în depozitele muzeale, noile săpături și semnalări au făcut oportună reluarea subiectului la distanță de un deceniu după ultimul studiu de sinteză care include și acest spațiu.

Lucrarea este structurată după criteriul cronologic. După primele două capitole, dedicate istoricului cercetării, reperelor geografice și habitatului, urmează prezentarea trăsăturilor tuturor culturilor arheologice identificate.

În capitolul I - *Istoricul cercetării* - am încercat să evidențiem principalele etape în cercetarea văii Călmățuiului și evoluția discursului arheologic, examinând interpretările și definițiile diferitelor realități arheologice surprinse.

Repere geografice / habitatul constituie subiectul capitolului II. Sunt prezentate trăsăturile actuale ale râului, principalele teorii legate de evoluția cursului acestuia și evoluția climatică a nord-estului Munteniei în Holocen. Principalele date referitoare la resurse naturale și mediu, bazate pe descoperirile arheologice și pe analizele interdisciplinare realizate până în prezent, contribuie la întregirea imaginea perioadei.

Capitolul III - *Comunități neolitice în bazinul Călmățuiului*, propune o reconstituire a locuirii umane de-a lungul mileniului al VI-lea în nord-estul Munteniei. Este structurat în subcapitole dedicate celor trei culturi identificate: Starčevo-Criș, Dudești și a ceramicii liniare. Alcătuirea primului subcapitol a fost posibilă datorită descoperirilor recente din zona noastră de interes (la Lipia), dar și în Câmpia Râmnicului (la Boldu), care reprezintă primele semnale ale frecventării zonelor joase din nord-estul Munteniei de către comunitățile neolitice. Până de curând, lipsa unor urme de locuire din neoliticul timpuriu era pusă pe seama condițiilor climatice neprielnice. Al doilea subcapitol (*III.2. Cultura Dudești*) are la bază atât descoperirile cunoscute de la Sudiți, dar și cele inedite de la Pietrosu-*La Arman*. Bazându-ne pe prezența câtorva fragmente ceramice în ambele cazuri, nu am putut depăși limitele unei scurte prezentări. Problematika descoperirilor *liniare* de la Sudiți a fost discutată în ultimul subcapitol (*III.3. Cultura ceramicii liniare*), pornind de la analiza complexelor identificate. Am acordat o atenție specială conținutului inventarului ceramic, abordând totodată și problemele ce privesc cronologia relativă și absolută, ținând cont de descoperirile similare din alte zone.

În capitolul IV, *Eneoliticul pe valea Călmățuiului*, este prezentată perioada cea mai bine documentată. Împărțită în patru subcapitole, fiecareia corespunzându-i câte o cultură

arheologică, această parte a lucrării documentează o parte din dinamica lume din mileniul al V-lea BC.

Etapa timpurie a eneoliticului este reprezentată de locuirea Boian. Prima fază - *Bolintineanu* - este puțin cunoscută, singurele vestigii avute la dispoziție fiind cele provenite de la Sudiți. Faza a doua - *Giulești* - constituie momentul când întreaga vale a Călmățuiului este ocupată de comunitățile umane. Am avut la dispoziție un pachet consistent de date, multe dintre acestea inedite, care ne-a permis o examinare mai amănunțită decât în cazul altor culturi. Astfel, au fost analizate tipurile de habitat, așezările, diversele amenajări din cadrul unei așezări, vasele ceramice, figurinele, uneltele și cronologia.

Subcapitolul IV.2. *Cultura Precucuteni*, reprezintă elementul de noutate pentru o lucrare ce are ca temă de cercetare neo-eneoliticul din Muntenia. Până de curând descoperirile precucuteniene identificate în spațiul amintit erau privite ca rezultat al contactelor dintre populațiile locale și cele de la est de Carpați. Descoperirea la Gherăseni - *Movila Cremenea*, la Lipia - *Movila Drumul Oilor* și la Boldu (în Câmpia Râmnicului) a unor așezări atribuite acestor populații, suprapuse în unele cazuri de niveluri de locuire gumelnițene, impune o rediscutare a evoluției eneoliticului, cel puțin în nord-estul Munteniei. Deși suprafețele cercetate au fost mici, informațiile despre inventarul mobil al așezărilor sunt suficiente pentru creionarea unei imagini de ansamblu. De departe artefactele cel mai des întâlnite sunt vasele ceramice, cu forme și decoruri specifice mediului cultural din Moldova. Figurinele antropomorfe, uneltele de piatră și os completează inventarul mobil al celor două așezări de pe valea Călmățuiului. În linii generale, aceste comunități păstrează aceleași trăsături ca și cele de la est de Carpați. Nu se observă diferențe în maniera de construire a locuințelor, la nivelul ceramicii sau plasticii. Informațiile referitoare la economie sau alte categorii de artefacte (unelte, arme, podoabe) sunt încă sumare. Singura diferență față de zona de origine o constituie ocuparea acelor zone joase și "deschise" din câmpie, uneori pe martori de eroziune, ulterior preferate și de către gumelnițeni. Pentru datarea acestor așezări și înțelegerea relației dintre Precucuteni și Gumelnița pe valea Călmățuiului, am analizat reperele stratigrafice și cele de cronologie relativă, confirmate prin analizele radiocarbon realizate atât pe probe de la Gherăseni, cât și de la Lipia.

În subcapitolul IV.3. *Cultura Gumelnița*, am urmărit sintetizarea tuturor informațiilor edite și inedite, acestea din urmă ocupând un loc important în ansamblul lucrării. Cantitatea mare de informații ne-a permis, și în acest caz, o abordare detaliată. Am abordat problema terminologiei folosite pentru siturile din zona studiată, cunoscut fiind faptul că acestea au generat de-a lungul timpului definiții culturale diverse. Tipul de habitat, așezările, organizarea

internă a acestora, sistemele de fortificare sunt domenii discutate în prima parte. Am dedicat, de asemenea, un spațiu generos descrierii inventarului mobil al așezărilor, deoarece acesta justifică încadrările culturale propuse.

Finalul eneoliticului coincide etapei Cernavoda I. Cauzele care au dus la dispariția / transformarea comunităților gumelnițene din zona studiată se leagă de un fenomen ce cuprinde întreg spațiul sud-carpatic - apariția comunităților Cernavoda I. Cele câteva fragmente ceramice de la Însurăței - *Popina I*, descoperite în nivelul ce suprapune depunerea gumelnițeană și unele morminte de la Gherăseni - *Grindul Cremenea*, încheie într-o notă discretă lunga și bogată viață de pe valea Călmățuiului. Descoperirile puține transformă această perioadă într-un capitol deschis pentru viitoarele cercetări și concluzii.

Principalele concluzii ale cercetării noastre pe valea Călmățuiului sunt expuse într-un capitol de sine stătător (Capitolul V).

Capitolul VI este alocat repertoriului descoperirilor. Până în prezent, pe valea Călmățuiului au fost repertoriate 73 de puncte din care provin materiale neo-eneolitice. Conform datelor publicate, în 24 dintre acestea au fost efectuate cercetări intruzive (incluzând aici și sondajele); pentru restul descoperirilor informațiile prezentate provin în urma periegezelor, multe dintre acestea fiind rezultatul cercetărilor din ultimii trei ani.

Din punct de vedere al răspândirii, cursul superior pare preferat de comunitățile preistorice, atât în neolitic, cât și în eneolitic. Pentru prima etapă, această distribuție reflectă o realitate istorică. Puținele descoperiri neolitice se concentrează între Lipia și Sudiți, astfel: Starčevo-Criș la Lipia, Dudești la Pietrosu și Sudiți, cultura ceramicii liniare și Boian - Bolintineanu la Sudiți. Din etapa următoare numărul descoperirilor crește semnificativ observându-se o tendință de polarizare spre extremitățile văii. În stadiul actual nu se poate preciza dacă această distribuție a așezărilor este un produs al cercetării sau reflectă un răspuns la condițiile de mediu.

Ultimul capitol, *Ilustrația*, este unul cuprinzător, având la bază mai multe loturi de materiale inedite, provenite din cercetări mai vechi sau mai noi: Sudiți, Gherăseni - *Movila Cremenea*, Pietrosu - *La Arman*, Moisica, Smeenii - *Le est de sat și Fântâna Tămăduitoare*, Rușețu, Stâplu - *Movila Olacului și La Pădure*, Groșani - *La nord de sat și În Luncă*, Lipia - *Movila Drumul Oilor*, Rușețu, Udați Lucieni - *Popina de pe Sărătură*, parțial Lișcoteanca - *Popina din Baltă și Via C.A.P.*, Boldu, Sărata Monteoru.

Am cuprins, așadar, în limitele lucrării toate aspectele cunoscute referitoare la comunitățile umane care au ocupat valea râului Călmățui pe parcursul mileniilor VI-V.